

ընանել. ասք քանել = սգալ. երես քանել = համարձակել. յա քանել = ձայնակցել. լեւա քանել = համարձակել, խօսող:

զալ. յա քանել = պտտել. յերէն քանել = երեսել. քանել քանել = օգտակար լինել. քանել քանել = գեմաւորել. քանել քանել = օգտակար լինել:

հըւլ. քանել ելլել = սարսիլ. յերէն ելլել = հրապարակ մտնել. լեւ ելլել = պաշտպանել. քանել ելլել = քալել. լեւ ելլել = խօսել:

հանել. քանել ելլել = ուշ գնել. քանել ելլել = նստիլ. երբեք ելլել = երդնուլ. քանել ելլել = ուխտել. յա ելլել = ժամասացու թիւն ընել:

քան ելլել = } քր. faire choseին կը հա-
կա ելլել = } մապատասխանէ:

կախել.

ժանկը կախել } = զշտանալ, սրտնե-
քիթը կախել } ղիւ ելն:
երեսը կախել }

հաւանել. յա քանել = ծախել. յա քանել = բողբոջել, խօսիլ. քանել քանել = համբաւ ունենալ. քանել քանել = քալիցընել. լեւ քանել = խօսեցնել եւն:

յըլի. քանել յըլի = օգտակար լինել. քանել յըլի = փոխաւ. քանել յըլի = բաւել. քանել յըլի = ամենալ:

տալ. յա քանել = ազդարարել. յա քանել = բաւել. յա քանել = օգնել եւն:

Ասոնցմէ զատ կան նաեւ ուրիշ բայեր որք բարբառիս բարդ բայեր կը յօրինեն, բայց որովհետեւ վերլիններն ամենագործածականներն են անոնք միայն առաջ բերենք:

Է. ԱՅԼԱՅԱՆ ԲԱՅԵՐ:

436. Այլազան կ'անուանենք այն բայերն որոնք օտար լեզուէ մը մտած եւ արմատացած են բարբառիս մէջ: Ասոնց մեծագոյն մասը թուրքերէնէ եւ բաւականին ստուար մէկ մասն ալ Արաբերէնէ եւ Պարսկերէն մտած են (Տես գործիս Դ. Մասը):

437. Թուրքերէնէ կամ թուրքերէնի ազդեցութեամբ մտած եւ կազմած բայերն հետեւեալ կերպերով յօրինուած են.

438. 1. Թուրքերէն բառի մը վրայ հայերէն բայերու վերջաւորութիւն մ'աւելցրել է, այսպէս՝

զանկն + նալ = հարստանալ. թք. زنجی
հարստ.

իկիտ + նալ = զօրանալ, ուժովնալ. թք. اکت
զօրաստ.

խարձ + նալ = ծախսել. թք. خرج
ծախս.

պաշտ + նալ = սկսիլ. թք. باشلام
սկսիլ.

պաշտ + նալ = սպասել. թք. صبر
սպասել.

սրխ + նալ = գինովնալ. թք. سرخوش
գինով.

սրխ + նալ = ազատ լինել. թք. سربست
ազատ.

սրխ + նալ = սպասել, համբերել. թք. صبر
սպասում, համբերութիւն.

բաշտ + նալ = հանգչիլ, անվերջ լինել. թք. راحت
հանգիստ, անվերջ.

հիշ + նալ = հայհայել. թք. گه
հայհայել եւն:

(Հարաւան-իւն)

ՄԱՆԻՍՏ. Ս. ՂԱՆԻՍ-ՈՒՆ

ՍՏԱՌԱՐԱՆԱՆԻ ՀԱՅԵՐԻ ԲԱՅԵՐԸ

(Հարաւան-իւն)

4.

1. Հ. յ. Իւրիշ-ի բառերի իրաւունք ունի Bugge, երբ KZ, 32, 10 կ'ըսէ, թէ այս բառերը նոյն վերջաւորութիւնն ունին Հ. յ. Իւրիշ-ի հնդեր. *isqho, ուր -is լեզբաբանն անհոյսով ձեւ մըն է, ինչպէս հնդ. bahiś (բահի) "գործ", լատ. magis, գոթ. min-s = նիգերմ. *minn-iz "փոքրագոյն", եւ այս բառերու մէջ, ա. Brugmann, IF. 14, 10, Meillet Etudes sur l'etymologie et le vocabulaire du vieux slave 1, 153, "նոյն հնդեր. *is-qo-s կը գտնենք ուրիշ հնդեր. լեզուներու մէջ գոթ. gud-isk-s "սառնուածային", հրդ. ird-isc "երկրաւոր", լատ. devisakas (գէւիշկաս) "սառնուածային", յն. παρδισος "մանկիկ", եւ այլն (Brugmann, անդ էջ 11):

Ինչ է հիմալ արժանաւոր Bugge (յիւ. ա.) համեմատեց լատ. cetera, յն. xepo-ς, լեւ. koray-s, բայց այս բառերը ոչ իւրիշ-ի, այլ եւս Հ. յ. Իւրիշ-ի, Իւրիշ-ի, Իւրիշ-ի բառերու հետ կապ ունին ըստ Osthoffի, Etymologische Parerga* 1, 24, հո. Hübschmann, Arm. Gr. 1, 455, ուրեմն իւրիշ-ի ալ ուրիշ արժանաւոր պէտք է որ լայն: Այս հնդեր. արժանաւոր ըստ իս միայն "geor" "ընել, ղինել, կերտել" կրնայ ըլլալ = լեւ. kurii, kurti "կերտել", հ. եկ. ք. krūđi, fāber "կտրի, քրի" ("կտրել-էն"), facere, հնդկաբան. նն. լեզուի մէջն *kār, "շանտախութեան վերաբերալ հո. ճգ. Wabe, յն. σπιν-ψεια, "Gewebe" (ա. Osthoff, յիւ. ա. էջ 23), Հ. յ. Իւրիշ-ի բառը Իւրիշ-ի միայն ձայնաւորանի փոփոխութիւնն է = հնդեր. *ghr-ṭs-qho-s:

2. Ընդունելի է ըստ իս Buggeի կարծիքը, IF. 1, 448, որուն համաձայն Տյ. Խորթ բառը նայի է Տ. եկ. սլ. skora «մորթ, կեղեւ», լեհ. skorku «մորթիկ, կեղեւ պտուղ, կեղեւ հացի», բառերուն հետ, որովհետեւ պտուղն ապուսեալ բառերը 8 բարձրագույն ունին: Հյ. Խորթ = հնդեւր. *ghor-gho-s-gho-նգին վերջնաորութեամբ, հտ. Խորթ-ի, Խորթ-ի առաջ առարկած բառերը, որ բառերուն վերջը նայնպէս այս նշանն ունին:

3. Հյ. Կալ-ը = հնդեւր. *ap-yeḥ-Տյ. -ը վերջնաորութեամբ ա. Hübshmann, Arm. Gr. 1, 438, հեղ. IF. 14, 58): Հնդեւր. արմատ *yeḥ Տյ. ԳԼ-Ե-Տ, ԳԼ-Ն, ԳԼ-Ե-Տ, ԳԼ-Ե-Տ, հ. եկ. սլ. valiti «գլորիկ», բուլղ. val «գլան», ուսս. valin «ալիք, գլանակ, գլան», սանթ. vālayati «գլորել, գարնաշնանել», զոթ. valayan «գլորել», գերմ. Welle «ալիք», սանթ. ūrmō «ալիք», լատ. volvo «գլորել» եւ այլն բառերուն հը համապատասխանէ (ա. Hübshmann, Arm. Gr. 1, 435, Meillet MSL. 9, 144, Uhlen-ber, Kurzgefasstes etym. Wörterb. der gotisch. Spr. Բ. սպ. 175), իսկ *ap սնդի. āpa յն. āp. օ, լատ. abē, առանց սկզբնական սլ. պ. ք. եւ ք. լատ. pa եւ po (ա. Meillet, Etudes sur l'etymologie et le vocabulaire du vieux slave 1, 155): Հյ. Կալ-ը բառին *պալ մասը բառ առ բառ գերմ. auf-wall-en, 'bollire' բառին հը համապատասխանէ (պալ-ը = 'bolla' բառի յանդիմանի բառարանին էջ 1159 հետ): Այս հնդեւր. *ap-ունիքը նաեւ ապուր, ապուր բառերուն մէջ ապուր, քրդաւի բառի մէջ պ. Էնով: Ապուր է ՀԱ. ԺԷ. էջ 150 յիշեալ բառը, որուն ստուգաբանութիւնը գէտ. անցեալ տարին, Ind. Forsch., ուսումնասիրելի հրատարակելու համար զգլիկ եմ, բայց խմբագիրը Geheimer Hofrat Brugmann հասնէ 23 Ապր. 1903 յօդուածում փափուքանացոյց համաձայն ուրիշ ուսումնասիրելի մէջ իմ հրատարակելու համար յետ զգլիկ եւ այլպէս կրնամ արդէն հիմա ապուր բառի մասին ալ իմ կարծիքս հաս բանասիրաց կարծ առաջարկել:

Ինչպէս լատ. ap-erio *ap-erio («ap-perio») էն է եւ այսպէս սնդի. apa-var «բանալ, բառի հետ պալ ունի» (ա. Brugmann IF. 1, 174 հետեւ. Stolz, Histor. Gramm. 267 եւ 321.) նմանապէս ապուր ալ բայց որովհետեւ սնդի. apa-var, ինչպէս Brugmann ալ իմին կը գրէ եւ իմ համար ալ ծանօթ էր, հնդեւր. *apo-yer էր, ապուր բառն ալ միայն այն պայմանաւ կարելի է հնդեւր. *ap-yer ձեւին համապատասխանել, եթէ այս *ap ոչ *apo, այլ հնդեւր. ք. մէջն ալ առանց օ վերջնաորութեան էր: Եւ այս հանգամանքն ըստ իմ կարծիքի բնական, ապուր բառը = հնդեւր. *ap-yor (նկ.Տյ. *ap-yor) եւ ինչպէս արդէն Զախլիսեան լատ. աներ է իրեն բառարանին մէջ էջ 181 այս ապուրը միեւնոյն է ապուր ձեւին հետ նաեւ հետեւեալ բառերուն մէջ, յնչպէս «անձամբ միայն ապուր», մարդուր փախել կամ լինել եւ այս ապուր է, նայնպէս ըստ Զախլիսեանի, արմատ բային ապուր («ապուր»), ապուր, ապուր: Կարելի է ըստ իս, որ ստուգաբանութեամբ, կողմնապէս

պատերազմի, բառն ալ այս ապուր բառի հետ, որ ըստ իս «բանալ» նախնադանկութիւն ունի, միեւնոյն է: իսկ պրձ-նէս = հնդեւր. *ap-yor-ը բառի բառ. 'abwerken' = 'abschütteln', ուր yor-ը = Տյ. Գ-ը, գերմ. Werk եւ այլն. Հնդեւր. Է. Տյ. (ստան *dēkm) տառի վրայ ա. Pedersen KZ. 38, 416.)

Նայնպէս Տյ. ապուր բառը հնդեւր. *ap-yād նիսնէին հը համապատասխանէ, ուր *yād ձեւը լատ. vadere «երթալ», գերմ. waten է, ա. Dettler, Deutsches Wörterb. 132, Տյ. ապուր «վեր գնացող», նշանակութեամբ:

Հ. Հյ. Խորթ-ի, Իրաւունք ունի եւ, երբ որ Spr. Abh. 2, 243 հետեւ. այս բառը հնդ. karū-ձ «գովասան», car-kar-ti 'laudat', գլխով. 1. յոյն. carakaramahi + յն. քրդ. «բարոյ, ազգաբար», լատ. car-men «բանաստեղծութիւն», հիւ. herma «բարոյ», աւեստ. (Brugmann, Kurze vgl. Gr. 166, Johansson, IF. 14, 316) բառերու հետ համաձայնեալ եմ, ըսելով, որ Խորթ-ի մէջ ընդարձակող վերջնաորութիւնն է արմատային: Հնդեւր. արմատ է *gār, gara (gār) ա. Johansson ա. յն. Եւսպիտի է, որ Տյ. ք. մէջ գտնուող Խորթ-ի միայն հնդեւր. *gār կամ *gar արմատաւ ձեւերուն կրնայ համապատասխանել եւ որովհետեւ ըստ իս Խորթ-ի բառին հնդեւր. ձեւը *gār-tā-mi էր, միայն երկրորդ արմատաւ փոխանութիւն է յիշեալ բառի մէջ, ինչպէս. Ժամանակ ընդունելութեան իրական *ā-ով ըլլալով, հա. Thumbr խօսքերը IF. 14, 347 „Das späte Bühn-stāvai = βύδζω und óπρāvai „sehen“ (G. Meyer, Griech. Gr. երբ. սպ. 588 f.) zeigen, wie das Sprachbewusstsein den engen Zusammenhang von -to-Partizipien und Verben auf -tāvai empfand; dass die t-Erweiterung der Wurzel in έβραστον, ήμαρτον mit der t-Präsenstasse und mit dem nominalen Suffix -to- zusammengehört, wird von Brugmann, Grundriss 2, 1038 ff., Griech. Gramm. 3te Ausgabe, 295 f. genauer ausgeführt.» Այսպէս բացատրեմ եւ Տյ. Խորթ-ի ձեւն ալ = սեր. rā- «սուր կարգը, իրաւ», Տյ. ձեւը հնդեւր. rā-ro-s է, իսկ սեր. rā-ro-s, հտ. Խորթ = հնդեւր. rā-ro-s = մեռեալ եւ *mōrto «մեռել», բառերուն զարգը, երկուքը Տյ. Խորթ-ին համապատասխանելով. հնդեւր. -նի կանք ունիք ի-ն խառնեալ արմատներու մէջն ալ, զ. օ. մէ. լատ. (*mē-էն) = հնդեւր. *gāhīśā ի. Եւսպիտ, նայնպէս այն վերջնաորութեան = տառը այս հնդեւր. ի. Եւսպիտ է, Տյ. վերջնաորութիւնն այն = հնդեւր. āi + īno, զ. օ. լատ. «Vulturn», = հնդեւր. *gāhīśā + īno, ուր āi-ն տեղը նշանակող հոլով էր, հա. լատ. Romae = *Romā + i. Այսպէս կը բացատրեն հիմա լատ. mens, aureus ձեւերը ալ *mei-ձ, *aurei-ձ ալ. aspaye, equinus, յն. χρυσός - օ-ս սկզբնէն (Brugm. kurze vgl. Gr. 94). Հնդեւր. = տառը կը փոխանէ եւ զ. օ. լատ. Եւսպիտ ձեւերուն մէջն ալ, Տյ. բառը հնդեւր. lūkā-bhoros է: Նայնպէս Տյ. Խորթ-ի = հնդեւր. rā-tā-ro-s

Հ. Ն. Երևան — Հնդեւր. *ne ovra- ne ovro-s Հտ. գեւ երեւ (երբեք) — Հնդեւր. *prespā, որո՞ւմ — Հնդեւր. *porkā-mi եւ այլն: Վերջապէս կ'ուզեմ Հոս գեւ Հ. Ն. հոգո՞ւմ — *առաւելութիւն Հայի, եւ այլն բառերը նոյն տառի վերջաւորութեամբ բացարեւել Հ. Ն. հոգո՞ւմ բառն է բառ ի Հնդեւր. pāsichā-yeidos «այն, որ կը տեսնու զհայ, շատ ունի հայեան», *աւել — Հնդեւր. *yeid- «տեսնել», Հ. Ն. քիւ, քիւի, լատ. video եւ այլն: Նայելը քանի մը որ արմատները Հ. Ն. մէջ:

(Հարանձնէի) ՂՈՒԿԱՍ ԲԱՐՈՐՈՒՊԱՆԵԱՆՍ

Մ Յ Ը Ե Մ Յ Ը Ե

ԺԱՂՎԷՓՈՒՆՋ

1. Ծով փիլիսոփան՝ Հայոց ազգային նկարագրին մասին: — 2. Վիճակացոյ Ազգ. վարտարանաց: — 3. Սուտ-Նորոնացոյ, պաշտպանին: — 4. Գրական նորութիւնը: — 5. Լրագրական:

1. Եւսմ փիլիսոփան՝ Հայոց ազգային նկարագրին մասին: — Հետեւեալ ծանօթութիւնը յառաջ կը բերենք, «Mitteilungen aus dem Orient» թերթին այս տարւան Ապրիլի թուին, որ Եւսմ փիլիսոփային առաջին անգամ 1792ին ապուած «Փորձէն քաղուած է: Պէտք է որ այն տեսները՝ հասարակաց կարծիքը Հայոց ազգային նկարագրին մասին — գոնէ Մեծին Բրիտանիոյ մէջ — այս օրուէն բոլորովին տարբեր եղած ըլլար: «Երբ գաւազան ազգաց մէջ պարզ մարդկան բազմութիւն մը իրարու հետ անձուկ աղերս մ'ունենայ շատ մը նոյնազգի սովորութիւններ կ'իրացան, եւ այն ազգին հետ» որուն ընկալկէն է, թէ հաւասար բան ունի: Այսպէս՝ Հրեայք Եւրոպայի՝ եւ Հայք արեւելքի մէջ բոլորովին զատ նկարագր ունին, ինչպէս որ առաջինները խաբէութեան մէտ են, այդեւ ու վերջինները՝ պարսպապարսկեան իմ հասարակութեան:»

2. Վերջապէս Ա. Վ. Երևան: — Մեծ հաճոյքով եւ հետաքրքրութեամբ բազմատեղով կարդացինք ու առիկացանք Վ. Պոլսոյ թղթային ու գաւառական ազգային վարժարանաց մանրամասն վիճակացոյնը, ուր վիճակներուն «բազմատեղական տարաբնու, զգալի յաւելում մը ցոյց կու տայ դպրոցներուն, ուսուցիչներուն եւ աշակերտներուն, շահեկան ծանօթութիւններ վարժարաններուն վիճակներուն վրայ եւ: — Ընթերցալուծութեան եւ շնորհաւորութեան արժանի է Ռուսական խորհուրդն իւր այս պատրաստած բովանդակ թուրքոյ եւ Բուլղարոյ վարժարաններուն վիճակացոյնի համար, որուն պատճառաւ շատ մեծ աշխատութիւն եւ յոգնութիւն կրած

ըլլաւ: Եւ իրմ յառաջ ոչ որ խորհած էր այսպիսի ընդհանուր վիճակացոյնի մը վրայ:

3. «Սուտ-Նորեւոյ» պաշտպանին: — Տարիներ յառաջ կարդացինք էնք «Բանասերի» մէջ Ա. Վ. Պարսկեանի «Հարցախորձ Պրոֆ. Կարիերի Արքեպիսկոպոսի, անուամբ վիճական գրութիւնը, որ տարեւոր ահամայ ընդհատութիւն մը վերջը՝ բարեբախտութիւնը թէ գոգաբանութիւնը կ'ունենանք կրկին յաւելումով բեռնաւորութեան շարունակութիւնն եւ վերջ ալ ընթերցանել, նոյն թերթին այս տարւան Մարտի թուին մէջ: Ի զուր մեծ ջանք ու ջիգ կը թափուի Պրոֆ. Կարիերի ապացոյցները՝ թէ խորեանցին Ե. Գարու չէ, այլ Բ. Խախտելու: Պարսպա աշխատութիւն է այս՝ որ կ'ըլլայ եւ աւելի Բանասերի, էջերը լեցնելու երևոյթն ունի քան թէ բան մ'ապացուցանելու: Արք. յոգնած ազգի կարծելով միամտութեամբ թէ իւր տկար մաշտառութեան իրող կրցած է խորեանցոյ կործանած աթոռը նորոգել, զարմանք դիտել ու տեսնել է որ «ի Հասարակ Ամբոսէի հմուտ եւ ինքնուրու զրէն աշխատներէս» Հայ քրիստոնէական հետաքրքրական շինութիւն մէջ, Սուտ-Նորեւոյ, մակագրուած է: Լատ հատու ըլլալով կամ չլուծելով ըլլալ՝ կը հարցնեն, «որ այդ «սուտ» անորոգը քրիստոնէական թէ «կեղծ», Բ. Գարու խաբէրայ մ'անկարելով: — Երկուքն ալ միանգամայն. ինչ որ Եւրոպայից pseudo բառով կ'իմանան: — «Երբ» կ'աւելցնեն, «քրիստոնէական արուած է այնու, որ վերջապէս մը նշմարուած է ի խորեանցի պատմութեան... մէջ չեմ կարծել որ «խախտել» ստելոյ համանշի ըլլայ... իսկ թէ «սուտ» Միմուսն» երկրորդ նշանակութեան անհարկութիւն, արդեւ կարի շտապողական անապահանջ չէ՞ այդ, յայտ դիտարահան ունիկարութեան մէջ յառաջ եկած, նորեւոյ լուկ մշտա կարծիքի մը, որոյ արդէն սկսած է քարերն մի առ մի ի վայր թօթափել, որ վառագի կ'երեւցուն: որ քիչ տատեն անհիմն չէնք մը աւերակաց կոյտ մը գառնայ. եւ զարմանային, որ այդ ողորմ տեսարանին առիւտ կան դիտարանք, որ իրենց փոխ առեալ թմուկը սուրբութեան կը հնչեցնեն:» — Ազգային կ'ըսէք: Միթէ... Իսկ պաղով հնդգնութիւններով, սին խոսքերով — phrasebookով գործ չի լինենք: փաստելով պէտք են մեզ, փաստել. կը հակադասեմ Վ. Գարու: Այդ հնդգնութիւնները Եւրոպայի ծայրը շտուած՝ լուսագոյն չէր ըլլար թերթի նախորդ տարւան վերջին թուին վերջին էջերն ալ: Եւ անցընել, ուր պիտի գտնէիք խորեանցոյն «կեղծ» կամ քրիստոնէական արուածութեան պատճառները: — Հատա մ'օտարագիր եւ ազգային քննադատներու տառաւոր առիւտի մնացած պատճառաբանութիւնները բոլորովին զանց առնելով՝ նորահոր փաստող յառաջ բերուած էին իսկ, խորեանցոյն «կեղծ», ըլլան ապացուցանելով՝ այսինքն՝ Միմուսնը իրաւամբ Սուտ-Նորեւոյ կ'ըլլէր համար: Կրկնուած էր լուսագոյն փաստն եւ չեղաւ: Թէ քրիստոնէական լուկ եւ ի խորեանցոյ լեզուն Ե. Գարու ըլլալ: Վիճակական-պարզ բոլորովին աշուտ է ասոր վրայ, որ ի սկզբանէ արդէն քարոզել էր թէ Մ.

«...So haben die Juden in Europa und die Armenier im Osten ganz besondere Charakterzüge, und ebenso wie die Ersteren zum Betrug neigen, so neigen die Letzteren zur Redlichkeit.» Hume Essay XXI, On National Characters. Ausgabe Green & Grose, Band I, p. 250.